

УДК 338.439(477)

Балковська В.В.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Житомирського державного технологічного університету***ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ
ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ****THE PROSPECTS OF UKRAINE DAIRY INDUSTRY COMPANIES
IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION****АНОТАЦІЯ**

Молоко та молочна продукція є дуже важливими продуктами для забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Для молокопереробної галузі промисловості України сьогодні характерний розвиток кризових явищ. Вітчизняні товаровиробники останніми роками здобули можливість виходу на нові ринки збуту Європи. Але підприємства зіштовхнулись з великою кількістю проблем всередині галузі, що не дають змогу забезпечити достатню конкурентоспроможність порівняно з європейськими конкурентами. У статті проаналізовано сучасний стан розвитку молокопереробної галузі промисловості України на основі офіційних статистичних даних, визначено її сильні та слабкі сторони. Варто зазначити, що однією з ключових проблем розвитку вітчизняних молокопереробних підприємств залишається низький рівень якості молока-сировини для подальшої обробки, адже його джерелами переважно є господарства населення. При такому способі закупівлі молочної сировини майже неможливо проконтролювати, а тим більше забезпечити високий рівень якості, що значно впливає на характеристики готової молочної продукції. Ми пропонуємо визначити основні заходи, котрі необхідні для виходу українських підприємств молокопереробної галузі на ринки Європи та світу.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, ринок, якість, молоко.

АННОТАЦІЯ

Молоко и молочная продукция являются очень важными продуктами для обеспечения нормальной жизнедеятельности человека. Для молокоперерабатывающей отрасли Украины сегодня характерно развитие кризисных явлений. Отечественные товаропроизводители в последние годы получили возможность выхода на новые рынки сбыта Европы. Но предприятия столкнулись с большим количеством проблем внутри отрасли, которые не дают возможность обеспечить достаточный уровень конкурентоспособности по сравнению с европейскими конкурентами. В статье проанализировано современное состояние развития молокоперерабатывающей отрасли промышленности Украины на основе официальных статистических данных, определены её сильные и слабые стороны. Стоит отметить, что одной из ключевых проблем развития отечественных молокоперерабатывающих предприятий остается низкий уровень качества молока-сырья для дальнейшей обработки, ведь его источниками в большинстве случаев являются хозяйства населения. При таком способе закупок молочного сырья практически невозможно проконтролировать, а тем более обеспечить высокий уровень качества, что значительно влияет на характеристики готовой продукции. Мы предлагаем определить основные меры, необходимые для выхода украинских предприятий молокоперерабатывающей отрасли на рынки Европы и мира.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, рынок, качество, молоко.

ANNOTATION

The milk and dairy products are important for the normal human life security. The Ukraine's dairy industry is characterized by development of crisis today. The domestic producers have obtained opportunity to enter new markets in Europe in recent years. But the company faced with many problems in the middle

of dairy industry, which does not secure enough competitive in comparison with European competitors. This article analyzes the state of Ukraine dairy industry that based on official statistics, and defines its strengths and weaknesses. It would be indicate that one of the key problems of national dairy enterprises remains the low quality raw milk for further processing, as its source, the vast majorities are households. With this method of purchasing raw milk is almost impossible to control, and even more, to ensure a high level of quality, which greatly affects the characteristics of the finished dairy products. We propose to determine the main measures that are necessary for the Ukrainian enterprises of dairy industry to markets in Europe and the world.

Keywords: competition, competitiveness, market, quality, milk.

Постановка проблеми. Молокопереробна галузь промисловості є однією з найбільш важливих в Україні на сучасному етапі розвитку. Значні темпи падіння економіки країни останніми роками негативно вплинули на розвиток досліджуваної галузі, показавши низьку конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників молочної продукції на міжнародних ринках. Нещодавно українські молокопереробні підприємства отримали можливість виходу на ринки Європи, але, на жаль, поки не спроможні її реалізувати. Якість вітчизняної молочної продукції не дає змогу задовольнити потреби вимогливого європейського споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку підприємств молокопереробної галузі промисловості присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, серед яких слід назвати праці таких дослідників, як, зокрема, Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко, О.В. Бінерт, А.О. Бовкун, М.І. Бутенко, Я.Ю. Стецюк, Ю.В. Кернасюк, О.І. Маслак.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні молокопереробна галузь промисловості України знаходиться в кризовому стані, проте на використання можливостей виходу зі скрутної ситуації звертається недостатньо уваги. Сьогодні варто зосередитись на пошуку способів підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств шляхом виходу на нові ринки збуту та використання можливостей євроінтеграції вітчизняних товаровиробників.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану розвитку підприємств молокопереробної галузі промисловості в Україні, визначенні

пріоритетних напрямів розвитку підприємств молокопереробної галузі промисловості, пошуку нових ринків збуту для виробників молочної продукції як в Україні, так і за її межами, пошуку шляхів підвищення якості молока та молочних продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після підписання Угоди про асоціацію України та ЄС 27 червня 2014 року вітчизняні товаровиробники молочної продукції отримали чудовий шанс найближчими роками завоювати нові європейські ринки збуту. Економічна частина підписаної Асоціації передбачає надання дозволу українським підприємствам експортувати власну молочну продукцію до країн Західної Європи за умови, що вона відповідатиме вимогам якості. Саме після цього очевидним став ряд проблем у розвитку української молочної промисловості.

На нашу думку, для подальшого аналізу перспектив розвитку молочної галузі промисловості необхідно перш за все чітко окреслити її сильні та слабкі сторони. Отже, до сильних сторін розвитку аналізованої галузі можемо віднести такі.

1) Історичні та географічні передумови розвитку молочної галузі в Україні. Молоко та молочні продукти завжди були невід'ємною частиною раціону українського народу. На відміну від більшості європейських народів, українці завжди мали схильність до споживання молока, що має під собою також і кліматичне та генетичне обґрунтування. Воно було присутнє в харчуванні жителів Трипілля, скіфів, ставши головним джерелом кальцію та тваринних жирів для людини того часу [6, с. 44]. Також, оскільки більша частина України знаходиться у лісовій та лісостеповій зонах, вона має всі передумови до розведення великої рогатої худоби, а отже, і розвитку молочної галузі [4, с. 93].

2) Відкритість ринку. Аналізуючи останні тенденції розвитку молочного ринку, можемо відзначити, що рівень вхідних та вихідних бар'єрів є досить низьким. При цьому ринкова кон'юнктура є також досить сприятливою для ведення господарської діяльності, оскільки на ринку функціонує багато підприємств різних за розмірами та можливостями, кожне з яких здатне зайняти ту чи іншу нішу [8, с. 42].

3) Достатнє кадрове забезпечення. Однією з основних переваг для вітчизняних товаровиробників є висока пропозиція кваліфікованого персоналу на ринку праці в Україні. Молокопереробні підприємства сьогодні здатні повною мірою забезпечити потребу в людських ресурсах [1].

4) Розвиток міжнародної співпраці. Останні роки в діяльності молокопереробної галузі характеризуються посиленням міжнародного співробітництва у зв'язку зі спрямованістю на євроінтеграцію України. Підтримка іноземних інвесторів дасть змогу вітчизняним підприєм-

ствам знайти дієві шляхи виходу з кризового стану [2, с. 1750].

5) Поширення кластерів та холдингів. З кожним роком все більше виробників молочної продукції прагнуть кооперуватись та створювати господарські об'єднання з метою покращення умов ведення господарської діяльності. Вплив цього фактору на розвиток молочного ринку ми вважаємо досить суперечливим. З одного боку, великі холдинги мають змогу розширеного відтворення діяльності та достатні ресурси для постійного впровадження інновацій, що сьогодні є просто необхідністю. З іншого ж боку, за останніми даними експерти вважають, що криза посилить вплив холдингів, оскільки дрібні та середні виробники будуть вимушені покинути ринок. Водночас частки ринку провідних виробників не перевищують 6–9%. Загалом фактично одинадцять компаній утримують 60,3% ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи [9, с. 39].

6) Галузь не належить до імпортозалежних. Практична вся сировина та матеріали, необхідні для переробки молока та виробництва молочних продуктів, є вітчизняними. Звісно, частина сировини (рослинні жири) для виробництва необхідно імпортувати, але основною особливістю є те, що існує велика кількість товарів-субститутів такого типу на ринку, а отже, це мінімізує ризик бути залежними від певної країни-імпортера [2, с. 1745].

7) Екологічність виробництва. Практично все виробництво молочних продуктів є маловідходним або ж навіть безвідходним. Таке виробництво не шкодить довкіллю [14, с. 113].

На жаль, слабких сторін в розвитку молочної промисловості також дуже багато. До них варто віднести такі.

1) Низький рівень державної підтримки молокопереробних підприємств. Сьогодні розвитку молочної промисловості приділяється мало уваги з боку держави. В 2007 році на державному рівні було затверджено галузеву Програму розвитку молочного скотарства України до 2015 року. Але, на жаль, ця програма не принесла практичного результату, оскільки не отримала подальшої належної підтримки протягом років, в які впроваджувалась, а також спостерігався брак фінансування. Отже, очевидно є проблема в ефективній підтримці державою молочної галузі промисловості [7, с. 277].

2) Високий коефіцієнт зносу основних засобів в галузі. Майже 80% обладнання, котре використовується для виготовлення молочної продукції в Україні, вже зношене. На жаль, не всі підприємства мають змогу оновити його.

3) Низька якість сировини. Основною проблемою галузі є те, що досі закупівля молока здійснюється у населення. Відповідно, контролювати рівень якості такої сировини дуже складно, а це впливає і на характеристики готової продукції [13].

4) Низька конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. У зв'язку з технічною недосконалістю рівня виробництва молочної продукції вітчизняними товаровиробниками та низький рівень якості українські підприємства, на жаль, не спроможні повною мірою конкурувати на зовнішніх ринках, де рівень розвитку молочної галузі значно вищий [14, с. 112].

5) Необхідність пошуку нових ринків збуту. У зв'язку з останніми подіями в країні і світі відбувся значний перерозподіл ринків збуту. Насамперед це пов'язано з введенням санкцій проти Російської Федерації та відповідними обмеженнями з її боку. Саме тому вітчизняні товаровиробники особливу увагу звертають на пошук нових альтернативних ринків збуту молока та молочної продукції, щоб мінімізувати втрати від введених проти нашої країни санкцій. Найбільшою проблемою виявилась низька конкурентоспроможність українських підприємств порівняно з європейськими конкурентами, які також змушені шукати альтернативи для збуту продукції [14, с. 112].

Для того щоб оцінити подальші перспективи та можливість євроінтеграції, пропонуємо проаналізувати стан розвитку молокопереробної галузі України на сучасному етапі. Дослідження варто почати з визначення динаміки виробництва молока та молочних продуктів за останні роки (табл. 1).

Проаналізувавши табл. 1, можемо чітко простежити загострення кризових явищ в галузі у 2014 році. За цей рік показники виробництва молочної продукції нижчі або ж знаходяться на рівні 2011 року, хоча у 2013 році значно перевищували їх. Таке різке падіння обсягів спричинене загостренням економіко-політичної нестабільності в Україні останніми роками.

Дуже важливо чітко усвідомлювати вплив рівня показника рентабельності, оцінюючи сучасний стан розвитку молокопереробної галузі. Ми пропонуємо розглянути зміни у при-

бутковості виробництва молочних продуктів та її взаємозв'язок з динамікою загальних обсягів виробництва на рис. 1.

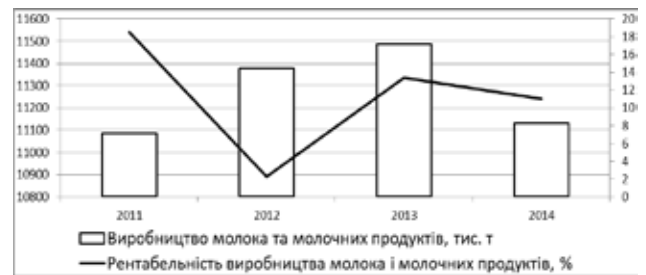


Рис. 1. Динаміка рентабельності виробництва молока та молочних продуктів за період 2011–2014 років [12]

Отже, як бачимо, чіткої залежності між обсягами виробництва молочної продукції та її рентабельністю не існує. Це пов'язано перш за все зі значним коливанням ціни на сировину, котра змінюється сезонно.

Також однією з основних особливостей розвитку молокопереробної галузі України є нерівномірність її розташування. Відповідно, доцільно було б визначити пріоритетні регіони, в яких цей вид промисловості розвивається найкраще (табл. 2).

Проаналізувавши статистичну інформацію, ми визначили 10 областей, які займають найбільшу питому вагу у виробництві молока в Україні. До них належать Вінницька, Полтавська, Хмельницька, Львівська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, Харківська, Івано-Франківська, Тернопільська області. Це зумовлено переважно природними та історичними передумовами розвитку молочного скотарства в наведених в таблиці регіонах країни. При цьому динаміка виробництва молока у цих областях завжди була нерівномірною, тому пропонуємо більш детально проаналізувати такі зміни в табл. 3.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних молочних продуктів за видами (тис. т) [12]

Види молочної продукції	Роки				Відхилення 2014 року до 2011 року		Відхилення 2014 року до 2013 року	
	2011	2012	2013	2014	+/-	%	+/-	%
Молоко і вершки (сухі)	53,6	63,1	53,8	66,7	13,1	24,4	12,9	24,0
Сир свіжий неферментований	76,5	79,0	83,7	74,7	-1,8	-2,4	-9,0	-10,8
Сири жирні, зокрема:	178,0	168,0	165,0	130,0	-48,0	-27,0	-35,0	-21,2
сичужний, з нього:	161,0	147,0	141,0	105,0	-56,0	-34,8	-36,0	-25,5
твердий	154,0	139,0	134,0	98,4	-55,6	-36,1	-35,6	-26,6
м'який	2,5	2,9	3,1	3,0	0,5	20,0	-0,1	-3,2
розсільний	3,0	3,6	4,1	3,6	0,6	20,0	-0,5	-12,2
плавлений (крім тертого або порошкового)	17,1	21,5	24,1	25,4	8,3	48,5	1,3	5,4
Молоко та вершки (згущені або з доданням цукру)	62,7	66,1	58,5	53,9	-8,8	-14,0	-4,6	-7,9
Морозиво та лід харчовий інший, тис. л	102,0	109,0	103,0	96,1	-5,9	-5,8	-6,9	-6,7

Отже, з 2000 року виробництво молока в усіх регіонах України стрімко знижується, воно стало менше на 1 525 тис. т (на 12%). Такі негативні тенденції пов'язані з великою кількістю кризових явищ, які виникають в економіці України після здобуття незалежності та у процесі переходу до ринкової економіки. В останній рік виробництво молока в країні скоротилось на 3,1%. Сьогодні важливо мінімувати негативний вплив зовнішніх факторів на обсяги виробництва молока, щоб запобігти поглибленню кризи в галузі. Варто зазначити, що на наступні роки прогнози щодо обсягів виробництва залишаються невтішними. Це пов'язано перш за все з погіршенням відносин з Російською Федерацією, яка до цього була важливим споживачем української молочної продукції. Та, попри це, у нашій країні з'явилися можливості завоювати нові ринки збуту.

Тривалий час виробники молочної продукції орієнтувались лише на внутрішній ринок та на країни СНД, але реалії сьогодення створюють передумови для виходу на нові ринки. Українські товаровиробники після підписання Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу отримали змогу експортувати власну продукцію в країни ЄС, хоч і в невеликій кількості. Така можливість є і у молокопереробних підприємств, але, на жаль, сьогодні скористатись

нею здатні не всі. Велика кількість невирішених проблем молокопереробної галузі не дають змогу виготовляти продукцію, яка б задовольняла потреби закордонних споживачів.

Отже, щоб підвищити конкурентоспроможність молокопереробних підприємств України та отримати змогу вийти на європейські ринки молочної продукції, на нашу думку, необхідно запровадити такі заходи.

1) Створення кооперативів та об'єднань домогосподарств. Оскільки якість молока, що купляється у населення, сьогодні є основним гальмівним фактором розвитку молокопереробної галузі промисловості в Україні, дуже важливо мінімувати його негативний вплив. Одним з найефективніших способів контролю за якістю отриманої сировини, на нашу думку, буде створення об'єднань домогосподарств, адже це дасть змогу централізовано контролювати процес збирання сировини та дасть можливість його автоматизувати. Дуже важливо, щоб такі заходи запроваджувались на державному рівні, але через стан економічного розвитку України реалізація цього проекту є малоімовірною.

2) Належна ідентифікація та реєстрація тварин – це одна з основних вимог ринків ЄС. Цей захід також спрямований на підвищення якості сировини та полягає у реєстрації худоби для того, щоб мати змогу простежити за ста-

Таблиця 2

Виробництво молока в пріоритетних областях України [12]

Регіон	2000 рік		2013 рік		2014 рік	
	тис. т.	п. в., %	тис. т.	п. в., %	тис. т.	п. в., %
Україна	12 658	100	11 488	100	11 133	100
Вінницька область	655	5,2	857	7,5	852	7,7
Полтавська область	589	4,7	785	6,8	814	7,3
Хмельницька область	657	5,2	592	5,2	602	5,4
Львівська область	1 032	8,2	619	5,4	601	5,4
Житомирська область	656	5,2	598	5,2	590	5,3
Чернігівська область	601	4,7	582	5,1	572	5,1
Черкаська область	499	3,9	512	4,5	530	4,8
Харківська область	540	4,3	537	4,7	526	4,7
Івано-Франківська область	523	4,1	470	4,1	483	4,3
Тернопільська область	506	4,0	486	4,2	481	4,3

Таблиця 3

Динаміка виробництва молока за регіонами [12]

Регіон	Відхилення 2014 року до 2000 року			Відхилення 2014 року до 2013 року		
	тис. т.	п. с.	%	тис. т.	п. с.	%
Україна	-1 525	–	-12,0	-355	–	-3,1
Вінницька область	197	2,5	30,1	-5	0,2	-0,6
Полтавська область	225	2,7	38,2	29	0,5	3,7
Хмельницька область	-55	0,2	-8,4	10	0,3	1,7
Львівська область	-431	-2,8	-41,8	-18	0,0	-2,9
Житомирська область	-66	0,1	-10,1	-8	0,1	-1,3
Чернігівська область	-29	0,4	-4,8	-10	0,1	-1,7
Черкаська область	31	0,8	6,2	18	0,3	3,5
Харківська область	-14	0,5	-2,6	-11	0,1	-2,0
Івано-Франківська область	-40	0,2	-7,6	13	0,2	2,8
Тернопільська область	-25	0,3	-4,9	-5	0,1	-1,0

ном корів, котрі дають молоко для подальшої обробки. Суть його полягає у завантаженні та збереженні відповідної інформації в центральній базі даних реєстру ідентифікованих тварин, а також постійному оновленні такої бази. В Україні це питання регулюється на рівні держави, а також сьогодні функціонує розроблена Міністерством аграрної політики «Інструкція з ведення племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві» від 30 грудня 2003 року [10]. Ця Інструкція визначає порядок ведення форм племінного обліку, що застосовуються в молочному і молочно-м'ясному скотарстві, з метою організації точного, систематичного обліку продуктивності, походження кожної тварини, інших селекційних ознак для проведення селекційно-племінної роботи. Але очевидною сьогодні є неефективність розроблених раніше державою заходів, адже наявна Інструкція не передбачає ідентифікацію тварин домогосподарств як основного джерела молока для переробки.

3) Створення фермерських господарств. Українські виробники молочної продукції перш за все самі зацікавлені у виході на нові більш перспективні ринки збуту, а тому повинні оптимізувати власне виробництво для підвищення якості продукції. Одним з дієвих методів ефективного контролю якості молока є створення власної сировинної бази великими молокопереробними підприємствами або ж холдингами. Створення навіть невеликих молочних ферм дасть змогу оптимізувати поставки сировини для переробки, посилити контроль за її якістю, а також зменшити витрати розподільчої логістики. Але такі проекти потребують залучення значних інвестиційних ресурсів. Більшість молокопереробних підприємств, на жаль, ледве забезпечує просте відтворення, а отже, не має вільних ресурсів для фінансування масштабних капіталовкладень, винятком є лише незначна кількість великих вітчизняних молочних холдингів, котрі мають змогу використовувати власні інвестиційні ресурси, отримані в результаті ведення господарської діяльності. В таких умовах актуальним як ніколи стає залучення іноземних інвестицій у виробництво.

4) Оновлення основних засобів. Значна зношеність обладнання на молокопереробних підприємствах значною мірою гальмує розвиток галузі загалом. Новітнє обладнання дасть змогу товаровиробникам оптимізувати виробництво, підвищити якість виготовленої продукції, зменшити втрати сировини в процесі виробництва, знизити собівартість. На нашу думку, основним джерелом фінансування для запровадження таких проектів є залучення інвестицій як всередині країни, так і за її межами.

5) Сертифікація та стандартизація молочної продукції. Отримання сертифікатів якості вітчизняними товаровиробниками є одним з основних кроків до виходу на європейські ринки. Сьогодні отримати сертифікати якості

міжнародного зразка (наприклад, відповідність ISO) для вітчизняних товаровиробників молочної продукції можливо, і доволі велика кількість підприємств користуються цією можливістю з метою підвищення власної конкурентоспроможності на ринку.

б) Екологізація виробництва. Споживач сьогодні не лише прагне задовольнити власні фізіологічні потреби, але й турбується про нинішнє та майбутнє здоров'я. Саме тому значної популярності набуває екологічно чисте виробництво безпечної харчової продукції. Особливо це актуально для молокопереробної галузі промисловості, адже вона характеризується майже безвідходним типом виробництва, а всі її відходи є органічними речовинами. Україна має всі шанси для впровадження у життя такого виробництва, що значною мірою посилить її позиції на міжнародних ринках.

Висновки. Молокопереробна галузь промисловості сьогодні потребує негайних реанімаційних заходів, що допоможуть вивести її з кризового стану. На жаль, сьогодні виникають значні проблеми з фінансуванням необхідних заходів, що пов'язано з тривалою економіко-політичною кризою всередині країни. Але, не зважаючи на це, молокопереробна галузь має перспективи подальшого розвитку, якщо отримає підтримку з боку держави під час запровадження заходів щодо підвищення якості молока-сировини для виробництва молочної продукції. Ми пропонуємо вжити негайних заходів щодо забезпечення нормального процесу добування молочної сировини класу «Екстра» не лише на великих фермерських господарствах, але й серед населення, адже сьогодні це можливо реалізувати за належної інвестиційної підтримки. Важливими умовами забезпечення та підтвердження високої якості продукції була і залишається сертифікація та стандартизація продукту; на нашу думку, на цьому повинна бути акцентована увага в подальших дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Dykun A. Large farms to boost Ukraine's dairy sector / A. Dykun // Dairy Global [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dairyglobal.net/Articles/General/2015/7/Large-farms-to-boost-Ukraines-dairy-sector-1767923W>.
2. Farmers, Vertical Coordination, and the Restructuring of Dairy Supply Chains in Central and Eastern Europe // World Development. – 2009. – Volume 37, Issue 11, November. – P. 1742–1758.
3. Gagalyukab T. Impact of Retail Internationalization on Agribusiness: The Case of Ukraine / T. Gagalyukab, J.H. Hanfab // Journal of East-West Business. – 2009. – Volume 15, Issue 2. – P. 96–118.
4. Nivievskiy O. Price Support, Efficiency and Technology Change of Ukrainian dairy farms: Spatial dependence in the components of productivity growth / O. Nivievskiy // Contributed Paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, Beijing, China, August 16–22, 2009.

5. Nivievskiy O. The Determinants of Dairy Farming Competitiveness in Ukraine / O. Nivievskiy, S. von Cramon-Taubadel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pdc.ceu.hu/archive/00005125/01/agpp23_en.pdf
6. Regional-Level Analysis of Oligopsony Power in the Ukrainian Dairy Industry / [O. Perekhozhuk, Th. Glauben, R. Teuber, M. Grings] // *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroéconomie*. – 2015. – Volume 63, Issue 1. – P. 43–76.
7. Бінерт О.В. Організаційно-економічні проблеми функціонування виробників молока та молокопереробних підприємств / О.В. Бінерт // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – 2016. – Випуск 10. – С. 275–278
8. Бінерт О.В. Проблеми та перспективи розвитку функціонування ринку молока в Україні / О.В. Бінерт // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. – 2014. – Т. 16, № 1(1). – С. 40–43.
9. Божидарнік Т.В. Проблеми та пріоритети розвитку молокопереробних підприємств в сучасних умовах господарювання / Т. Божидарнік // *Економіст*. – 2011. – № 1. – С. 39–41.
10. Інструкція з ведення племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві від 21 січня 2004 року № 96/8695 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0096-04>.
11. Інфляційний звіт Національного банку України. – 2015. – Вересень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249640>.
12. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І.М. Жук // *Державна служба статистики України*. – К., 2015. – 586 с.
13. Стецюк Я.Ю. Розвиток молочної галузі України / Я.Ю. Стецюк // *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4164>.
14. Теоретичні та прикладні аспекти оцінки конкурентоспроможності молокопереробних підприємств на молочному ринку України / [С.М. Шкарлет, Г.М. Тарасюк, В.В. Балковська, О.Б. Погайдак] // *Соціально-економічні проблеми і держава*. – 2014. – Вип. 2. – С. 104–118.